

MALİK BİN NEBİ'NİN İSLAM DÜNYASINA YÖNELİK TESPİTLERİ VE ELEŞTİRİLER

“

İslam âlemi günümüz itibarıyla çok karmaşık problemlerle karşı karşıyadır. Bu problemlerin anlaşılması ve sağlıklı bir çözüme kavuşması için Malik bin Nebi'nin bakış açısından yararlanmak gerekmektedir. Kendisinin bakış açısını yansıtan çözüm modeli henüz hiçbir Arap ülkesinde denenmemiştir.

”

Abdenmour Toumi

Uzman, ORSAM

İslam âlemi günümüz itibarıyla çok karmaşık problemlerle karşı karşıyadır. Bu problemlerin anlaşılması ve sağlıklı bir çözüme kavuşması için Malik bin Nebi'nin bakış açısından yararlanmak gerekmektedir. Kendisinin bakış açısını yansıtan çözüm modeli henüz hiçbir Arap ülkesinde denenmemiştir.

Malik bin Nebi (1905-1973) Kimdir?

Malik bin el-Hac Ömer bin Lahdar bin Mustafa bin Nebi, 1 Kasım 1905'te

Cezayir Konstantin şehrinde dünyaya gelmiştir. Malik bin Nebi'nin üç kız kardeşi bulunmaktadır. Annesinin dayısının yanında büyümüştür. Büyük dayısının vefatından sonra hayatına Tebesse'ye yerleşen ailesinin yanında devam etmiştir. Babası, Arapça ve Fransızca olmak üzere çift dille eğitim veren bir devlet okulundan mezun olmuştur. Oğlunu Fransa'da eğitim alması için teşvik etmiş; uzun yıllar zor koşullarda kendisine maddi destek sağlamıştır. Babası, Tebesse'de bekçilik vazifesini icra etmiş; annesi ise terzilikle uğraşmıştır.

30 yıl boyunca gurbet hayatı yaşamış; sadece ve sadece hayatının son demleri olarak tanımladığı 1963-1973 yılları arasında ülkesinde varlık gösterebilmiştir. Profesör Abdullatif Sifavi kaleme aldığı kitabında sosyalist yaklaşımda yeni devlet modelini reddetmesi, karar alırken iktidar sisteminden bağımsız hareket etmesi nedeniyle hayatında bin Nebi gibi bir aydına rastlamadığını ifade etmiştir. Bin Nebi'nin karşılaştığı sıkıntılara değinecek olursak yazılarının yayınlanmasına izin verilmemiş, yüksek eğitim hakkı elinden alınmış, evinin haricinde bir yerde ders vermesi yasaklanmış ve Cumhurbaşkanı Ahmed bin Belle ve Huari Bumeydin ile görüşmesi engellenmiştir.

Bin Nebi, 1921 yılında Konstantin Lisesine girmiştir. Okulun adı daha sonradan Fransız İslam Okulu olarak değiştirilmiştir. Bu okulun eğitim dili Fransızca ve Arapçaydı. Kendisinin notlarına göre, Malik bin Nebi Fransız edebiyatını ve belagatını kendisine sevdirmeyi başaran Fransızca öğretmenini Mösyö Martin ile güzel bir uyum yakalamıştır.

Bin Nebi, gençlik yıllarında Büyük Konstantin Camii'nde düzenlenen bilimsel se-

minerlere katılmıştır. Arap bilimleri konusunda Şeyh Abdulmecid'den eğitim almıştır. Şeyh, bin Nebi'nin özellikle Cezayir gerçekliğine yönelik eleştirel yaklaşımlar benimsemesi hususunda etkili olmuştur. Zira Şeyh, tarikatları ve ülkedeki sömürgeci yönetimin uygulamalarını eleştirmekteydi.

Buna ilaveten bin Nebi modern edebiyatla ve mehcer şiiri ile ilgilenmiş; Cibran Halil Cibran ve İlyaz Ebu Madi'den etkilenmiştir. Ayrıca Hafız İbrahim ve er-Rusafi'nin şiirlerini, Menfeluti'nin özellikle "en-Nazrât" ve "el-Abrât" kitaplarındaki üslubunu oldukça beğenmiştir. Lise döneminde İbni Haldun'un "Mukaddime"sini okumuştur. İbni Haldun ve söz konusu eseri bin Malik'te ciddi etkiler yaratmıştır. Öyle ki bu etkiyi bin Nebi'nin uygarlık döngüsü teorisinde açıkça gözlemlemek mümkündür. Bahsi geçen teori Halduncu düşüncenin gelişmiş bir uzantısı olarak kabul edilebilir.

Görüş ve tasavvurlarından anlaşılacağı üzere Mukaddime, bin Nebi'nin düşüncü biçiminin oluşmasında derin izler bırakmıştır. Bunu başta uygarlık teorisinden, uygarlığın inşa edilmesinde sanayinin ve din düşüncesinin rolünden bahsettiği "Rönesans'ın Şartları" isimli kitabı olmak üzere çeşitli eserlerinde açıkça gözlemlemek mümkündür. Aynı şekilde sosyal etmenin farklı etkilerine yer verdiği, sosyal ilişkiler sorunsalını, bunun tarih, psikoloji, coğrafya, eğitim ve din ile olan ilişkilerini incelediği "Toplum İnşası" adlı kitabında da yine Mukaddime'nin etki ve yansımaları hissedilmektedir.

Bu dönemde gerek yaptığı gözlemlerle gerek okumalarıyla Malik bin Nebi'nin bakış açısı oldukça genişlemiştir. Ünlü reformcu Şeyh Abdulhamid bin Badis de düşünce hayatına yön veren bir başka isim olmuştur. Bin Nebi lise diplomasını aldıktan sonra üniversite eğitimini tamamlamaya karar vermiştir. Anne ve babası kendisine Paris'te eğitim fırsatı sunmuştur. Hukuk okumak isteyen Malik bin Nebi, Doğu Araştırmaları Enstitüsüne başvurursa da enstitüye kabul edilmemiştir. Enstitü müdürü, yeniden sınava girmemesi konusunda kendisine tavsiyede bulunmuştur. Enstitü müdürünün bu tutumuna önce şaşırılmış; sonrasında ise enstitüye girmenin adayların fikrî kriterlerine değil siyasi kriterlerine göre şekillendiğini idrak etmiştir.

Malik bin Nebi bu nedenle Elektrik Mühendisliği Enstitüsüne girmiştir. Kısa süre sonra Batı uygarlığının anahtarı niteliğindeki bilimlerden etkilenmeye başlamıştır. Bilimsel kitaplar edinmiş; kütüphanesini mühendislik kitapları ve uygulamalı kitaplarla donatmıştır. Kendisi bu dönemde cebir, mühendislik, elektrik, doğa ve mekanik gibi farklı alanların hepsine hâkim olmayı istediğini ifade etmiştir.

Malik bin Nebi'nin Düşünsel ve Tarihsel Arka Planı

Malik bin Nebi, 1931 yılında İslam'ı kabul etmiş ve Hatice ismini almış Fransız bir hanım ile evlenmiştir. Hatice Hanım, bin Nebi'nin kişiliğini ve hayatını çeşitli yönlerden etkilenmiştir. Bin Nebi, eşinin maharetli oluşundan, akıllı bir ev hanımı olduğundan, kendisini bi-

limsel çalışmalarında ve düşünsel faaliyetlerinde her zaman teşvik ettiğinden övgüyle söz etmiştir. Hatice Hanım, eşini Batı uygarlığının değerlerine aşına hâle getirmiştir. Bu durum, bin Nebi'nin Fransız kültürünü kavramasını ve Batı medeniyetinin boyutlarına nüfuz edebilmesini sağlamıştır.

Bin Nebi, Fransa'da tutuklanmasının ardından 1956 yılında tek başına göç ettiği Mısır'da siyasi sığınma hakkı talep etmek zorunda kalmıştır. Eşi ise hastalığı nedeniyle Fransa'da kalmıştır. Mısır'a yerleşmesinden eşinin vefatına kadar geçen süre zarfında eşine mektuplar göndermeye ve maddi destek sağlamaya devam etmiştir. Cezayir'in 1962 yılında bağımsızlığını kazanmasıyla ülkesine geri dönen bin Malik, 1970'lerin başında eşinin vefat etmesinin ardından başka bir evlilik daha yapmıştır.

“
Malik bin Nebi'nin İslam düşüncesinin medeniyet perspektifini canlandıran kişi İbni Haldun olmuştur. İbni Haldun'un medeniyet, kültür, insan ve din hakkında birçok söyleminin etkisi bin Nebi'nin yaklaşımında bulunmaktadır.”

Başkentteki evinde Mağrip ve Avrupa'nın dört bir yanından gelen gençlere bir hafta boyunca süren seminerler vermiştir. Kendisini entelektüel çalışmalara adanmış ve seminerler düzenlemek için 1967'de görevinden istifa etmiştir. 1972 yılında Şam üzerinden geçerek Hac vazifesini yerine getir-

miştir. Burada “Yirminci Yüzyılın Son Üçte Birlik Zaman Diliminde Müslümanın Rolü ve Mesajı” isimli bir konferans vermiştir.

“

Ayrıca geri kalmışlığının nedenlerinden kurtulmak, tarihî tecrübelerden ve uygarlık düzeyine ulaşmış milletlerin yaşanmışlıklarından ders çıkarmaya dayalı yeni bir gerçeklik inşa etmek için çaba göstermiştir.

”

Malik bin Nebi'nin Düşünceleri ve Temel Eleştiriler

Malik bin Nebi'nin İslam düşüncesinin medeniyet perspektifini canlandıran kişi İbni Haldun olmuştur. İbni Haldun'un medeniyet, kültür, insan ve din hakkında birçok söyleminin etkisi bin Nebi'nin yaklaşımında bulunmaktadır. Nebi “sömürgeleştirilebilirlik” olgusunu irdelemiş; bu olgunun bir algılama ve analiz aracı olarak kullanılabil-

leceğini ve medeniyet denklemini (insan+toprak +zaman) formüle etmede işe yarayabileceğini dile getirmiştir. Kavram tartışmalı olmasına rağmen bin Nebi, bu kavramla Batı ile olan ilişkilerin seyrine dair ne tamamen direnmenin ne de asimile olmanın dışında söz konusu medeniyetle barışçıl bir ilişki kurmayı önermiştir. Bu görüşten faydalanmamız ve bu öneriyi tasavvur, değerlerimiz ve manevi boyutlar açısından İslami unsurlarla kuşatmayı önermiştir.

Belki de bazı İslam seçkinlerinin bin Nebi'nin projesine karşı çıkmalarının nedeni kendisinden teorik öneriler değil pratik çözümler beklemiş olmalarıdır. Ancak bilimsel çözümlere ulaşmak için teorik tezlerin sunulması gerektiğini dikkate almamışlardır. Bin Nebi'nin kendisi de zaten pratik bir çözümle gelmediğini, pratik çözümlere altyapı sağlayacak teorik ve metodolojik bir formülasyon sunduğunu belirtmiştir. Ayrıca geri kalmışlığının nedenlerinden kurtulmak, tarihî tecrübelerden ve uygarlık düzeyine ulaşmış milletlerin yaşanmışlıklarından ders çıkarmaya dayalı yeni bir gerçeklik inşa etmek için çaba göstermiştir.

Ancak kabul etmek gerekir ki Malik bin Nebi'nin “sömürgeleştirilebilirlik” düşüncesi yanlış anlaşılmaya ve yanlış kullanılmaya müsaittir. Söz konusu düşüncesi kitaplarının bazı kısımlarında tam aydınlatılmamış ve şüpheye mahal verecek şekilde kalmıştır. Malik bin Nebi tarafından geliştirilen ve ülkemizdeki sömürgecilik olgusunun anlaşılabilmesi için analitik bir araç hâline getirilen sömürgeleştirilebilirlik fikri dolayısıyla birçok kişi Malik bin Nebi'nin sömürgecilik tehlikesini azalttığını düşünmüştür. Bu nedenle bu kavram ve sömürgecilik olgusunun psikolojik, kültürel ve analitik mekanizmaları daha fazla sadeleştirmeye, geliştirilmeye ve analize ihtiyaç duymaktadır.

Malik bin Nebi düşüncesinin temel yapı taşlarından bir olan sömürgeleştirilebilirlik fikri çoğu kim-
senin kendisine karşı çıkmasına ve düşmanlık benimsemesine ne-
den olmuştur. Zira, bu teorinin üçüncü dünya ülkelerindeki Avrupa
sömürgeciliğini tolere ettiği dü-
şünülmektedir. Malik bin Nebi,
milletin temel sorununun kültür
sorunu olduğunu, geri kalmışlık
kültüründen reform ve kalkınma
kültürüne geçiş yapılması gerek-
tiğini düşünmekteydi. Söz konusu
düşüncesinden ötürü çoğu insan

kendisinin kültürel tahlilleri-
ni sığ bulmuş; kendisi-
nin kültür kavramını göz
ardı ettiği kanaatine
varmıştır. Özellikle o
zamandan günümüze
kadar devam eden si-
yasi ve entelektüel
akımlar Arapların, İslamiyet'in ya da üçün-
cü dünya ülkelerinin
karşı karşıya olduğu
sorunun dış etkiler-
den (sömürge) ve iktidar-
daki yönetimler-
den kaynaklı bir sorun

olduğunu; bu sürecin tersine çev-
rilmesinin ancak karşı koymakla
mümkün olacağı düşünülmüştür.
Bu yaklaşımlara göre, söz konusu
iktidarların devrilmesi ve yerine
sömürge karşıtı yönetimlerin gel-
mesi gerekmektedir. Bin Nebi ise
bu faktörlerin yanı sıra asıl olarak
meselenin toplumun iç yapısı ile
bağlantılı olduğu görüşünü savun-
muştur.

“

**İslam dünyasının
problemlerine çeşitli
çözümler geliştiren bin Nebi;
bugünkü gelişmeler ve
mevcut kültürel, ekonomik
ve siyasi koşullar ışığında,
İslam dünyasının Avrupa
Birliği benzeri bir oluşum ile
içinde bulunduğu buhran
temelli gelişmelerden
kurtulabileceğini iddia
etmiştir.**

”

Bu tartışmaları bir tarafa koy-
duğumuzda İslam âleminin
geri kalmışlık ve kalkınma
problemlerinin pençesinde
olduğu bir gerçektir.

Diğer taraftan problemlerin çö-
zümüne yönelik İslam dünyasının
ise etkili çözüm yöntemlerine sahip
olmadığı anlaşılmaktadır. Komplike
düşünce sorunlarından ve insanın
ötekileştirilmesinden muzdarip
olup bin Nebi'nin geliştirdiği yak-
laşım tartışmalı olmasına rağmen
bu çerçevede bazı imkânlar sunma
ihtimalinden söz edilebilir. Söz
konusu sorunları açıkça tanımlayan
ve İslam dünyasının problemlerine
çeşitli çözümler geliştiren bin Nebi;
bugünkü gelişmeler ve mevcut
kültürel, ekonomik ve siyasi ko-
şullar ışığında, İslam dünyasının
Avrupa Birliği benzeri bir oluşum
ile içinde bulunduğu buhran temelli
gelişmelerden kurtulabileceğini id-
dia etmiştir. ■